

ԿԱՐԱՊԵՏՑԱՆ ՎԱՐՄԵՆ (ԵՊՀ)

ՀԱԶԱՐԱՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ (ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆ ՈՒ ԱՐԱՐՈՂԱԿԱՐԳԵՐԸ)

Կենտրոնական Աֆղանստանի Հազարաջաթ¹ (هزارجات) կոչվող շրջանում բնակվող այս ժողովուրդը հանդիսանում է երկրի բնակչության մեծամասնության թվով երրորդ ժողովուրդը՝ փաշթուններից և տաջիկներից հետո: Նրանք դավանում են շիականություն՝ հարելով տասներկուականների (իսնաշարիների) շիական մազհաբին, ինչպես նաև որոշ մասը դավանում է իսմաիլիզմ, իսկ որոշ ցեղեր՝ սուննիականություն: Հազարաները խոսում են պարսկերենին մոտ հազարագի կոչվող բառբարով, որն իր մեջ պարունակում է որոշ մոնղոլական և թյուրքական բառեր²: Մկսած 19-րդ դարի սկզբներից՝ գիտական գրականության մեջ ի հայտ են եկել հազարաների ծագման, նրանց էթնոգենեզի ձևավորման, ինչպես նաև հազարաների՝ իսլամ ընդունելու և հազարագի լեզվի ձևավորման հետ կապված տարբեր տեսություններ, որոնց հիմնական պատճառը, թերևս, պատմական ապացույցների բացակայությունն է և անկա տեղեկությունների ու աղբյուրների հակիրճ ու չհամախմբված լինելը:

Էմիր Աբդուրոսահիմանի կենտրոնամետ բազմազգ իշխանության ստեղծման տարիներին հազարաները մյուս ոչ փաշթուական և ոչ սուննիականության հետևորդների նման ենթարկվել են հալածանքների ու հետապնդումների /որոնք մինչ օրս շարունակվում են հարևան սունիադավան փաշթունների կողմից/, որի հետևանքով վերջիններս

¹ Հազարա (هزار) էթնոնիմը ծագում է իրանա-տաջիկական هزار «hazara» (< պրսկ. هزار «hezar»/ հոգն. թ. هزارجات «hezarajat») բառից՝ Չինգիս խանի և նրա հետևորդների զինվորական ստորաբաժանաբաժանումների անվանումից. այն մոնղոլական «ming», «mingan» (հազար) թվականի տաջիկերեն թարգմանությունն է:

² Grant F., "The Hazaras of Centrial Afghanistan" in the "Disaappearing People? Indigenous Groups and Ethnic Minorities in South and Centrial Asia", California, 2007, p. 155-156.

արտագաղթել են երկրի տարբեր հատվածներ և այլ երկրներ, մասնավորապես Պակիստանի հյուսիսային շրջանը՝ Քվվեթա շրջկենտրոնով, Իրանի Խորասան նահանգի Մաշհեդ շրջկենտրոն, ինչպես նաև այլ քաղաքներ։ Գաղթօջախներ են ստեղծվել եվրոպական երկրներում, Կանադայում, ԱՄՆ, Ավստրալիայում³։ Երկար տարիներ ապրելով մշակութային տարբեր միջավայրում՝ հազարաները կարողացել են յուրացնել օտար տարրը՝ պահպանելով իրենց մշակույթի առանձնահատկությունները։

Հատկանշական է, որ հազարաների մոտ մեծ կրոնական հակվածություն չի նկատվում։ Սակայն սոցիալական առումով մեծ հարգանք են վայելում այսպես կոչված Սուրբ Ընտանիքից սերված *սեյյեդները*, որոնք ապրում են առանձին բնակավայրերում և իրենց համարում Մեքքայից եկածներ։ Ամենայն հավանականությամբ նրանք իլսամի քարոզման ժամանակաշրջանում Հազարաջաթ եկած քարոզիչների սերունդներն են։ Սեյյեդները ամուսնական հարաբերություններ են հաստատում միայն իրենց կլանների ու ցեղերի ներսում և դրանով կազմում ենդոգոմ խմբեր։ Սեյյեդի կոչումը փոխանցվում է ժառանգաբար։ Հազարաները հավատում են, որ նրանք, շնորհիվ իրենց ծագման, օժտված են գերբնական ուժերով։

Հազարաների սոցիումում հաջորդ կրոնական խավը ներկայադնում են փիրերը, որոնք կան գրեթե բոլոր գյուղերում։ Փիրի տրտղոսը ևս սերնդե սերունդ է փոխանցվում⁴։

Քերֆալայները և Ջավվարները հազարաների մոտ մեծ հեղինակություն են վայելում։ Քերֆալա կատարած ուխտագնացությունը համարվում է մեծ Աստվածապաշտություն (Քերֆալայները համարվում են Քերֆալա՝ շիա սրբեր Հասանի ու Հուսեյնի դաֆարանները ուխտագնացություն կատարած բնակիչները)։ Ջավվարները համարվում են նրանք, ովքեր ուխտագնացություն են կատարել Մաշհեդում գտնվող Իմամ Ռեզայի դամբարան։ Այստեղ

³ Համաձայն 2012 թ. Մարդահամարի՝ Աֆղանստանի հազարաների թիվը կազմում է մոտ 1.5 մլն մարդ։ Իրանի և Պակիստանի հազարաները կազմում են 2 մլն մարդ, իսկ նրանց ընդհանուր թիվը աշխարհում կազմում է մոտ 6 մլն մարդ, www.Portalostranah.ru/view.php?id=238

⁴ Mousavi S., The Hazaras of Afghanistan: An Historical, Cultural, Economic and Political Study, Curzon, 1998, p. 45-50.

գնում են նաև ոչ հարուստ հազարաները, սակայն զավվարան տիրոջը շնորհվում է հիմնականում հարուստ խավի ներկայացուցիչներին:

Քվվեթայի հազարաների մոտ բացակայում է ցեղային ու տոհմական ընկալումը, և այնտեղի հազարաները ապրում են միայն ընտանիքներով: Սակայն Աֆղանստանում դեռևս շարունակվում է սոցիալական խավերի ցեղային տարանջատումը: Հազարաների մոտ ցեղախմբերը կոչվում են *"tayfe"*, *"aymaq"* կամ *"aghale"* տերմիններով: Ընտանիքը ապրում է գերդաստանով, որը կոչվում է *"Khanivar"* կամ *"Khanavade"*: Հատկանշական է, որ հազարաները միմյանց հանդիպելիս կամ ծանոթանալիս հարցնում են ոչ միայն տվյալ անձի անունը, այլ նաև ցեղի, ենթացեղի և ապա տոհմի անունները⁵:

Նրանց սոցիալական ավանդություններին ու արարողակարգերին անդրադարձել են միայն որոշ հետազոտողներ (հարսանեկան և ամուսնական արարողակարգերը ներկայացրել են Ա. Ս. Մուսավին, Էլ. Է. Բեքունը, Կ. Ֆերդինանդը և այլք), իսկ առավել մանրամասն այս խնդիրն արծածված է Մոհամմադ Օութադուլաջամի թեքնածուական աշխատության մեջ, որը հիմնականում նվիրված է Պակիստանի Բալուչիսթանի հազարաների պատմական և ազգագրական նկարագրությանը:

Այսպես, Քվվեթայի հազարաների մոտ մեծ տեղ էր հատկացվում տղա երեխային, ում ծնվելու դեպքում մորը թանկարժեք նվերներ էին նվիրում (ոսկյա, արծաթյա զարդեր, հողի կամ ժառանգության սեփականության իրավունք, թանկարժեք հագուստ, ինչպես նաև խոստանում են տանել ուխտագնացության՝ Ղոմ, Մաշհեդ կամ Քերբալա քաղաքները), իսկ աղջիկ երեխա ծնվելու պարագայում նորածնի մայրիկին միայն շնորհավորում էին բարեհաջող ծննդաբերության կապակցությամբ: Իրանի և այլ երկրիների հազարաների մոտ կանայք ունեն ժառանգության իրավունք: Շիական իրավունքների համաձայն՝ նորածնի ծնվելուց հետո, ի տարբերություն Իրանի շիաների, որոնք այն նշում են նորածնի ծնվելուց 17 օր անց, մուլան (հազարաների մոտ ընդունված էր նաև ընտանիքի տարեց

⁵ Bacon El. E., OBOK: A Study in Social Structure in Eurasia, New York, 1958, p. 25-27.

անդամը՝ պապիկն կամ հայրիկը) երեխայի աջ ականջին *ազան*, իսկ ձախ ականջին *իքաման* է կարդում, որոնք համեմատաբար առաջին և երկրորդ աղոթքի հրավիրող կանչերն են: Նորածնի ծնվելուց հետո երրորդ օրը նրան օրհնում են՝ Հազրաթ Իմամ Հոսեյնի դրոշով, որի համար երեխային տանում են *իմամքարա*, իսկ առավել կրոնասերները տանը՝ հիմնական օջախի մոտ, ունենում են սուրբ անկյուն՝ նվիրված Իմամ Հոսեյնի «Ալամ»-ին, որի շուրջ մշտապես ծխեցնում են խունկ և անուշաբույր ծաղիկներ:

Հազարաների մոտ տարածված է ջինների և ոգիների նկատմամբ հավատալիքները, որոնցից պաշտպանվելու համար հազարա կանայք, հատկապես հղի կանայք, մուլլայից օրհնություն են խնդրում, իսկ վերջինս, աղոթք կարդալով, նրանց է տալիս այծի մազից պատրաստված մի հյուսք, որը պետք է կախեն կնոջ սենյակում: Համարվում է, որ այս հյուսքը պիտի պաշտպանի իր տիրոջը ջինների չար աչքից: Հազարաների մոտ տարածված է նաև Ալ կամ Ալբասթե չար ոգու նկատմամբ ունեցած հավատալիքները: Ըստ նրանց՝ այն հանդիսանում է ամենազորեղ չար ոգիներից մեկը. այն երկար վարսերով ու մինչև ոտքերը ձգվող կրծքերով կին է, ով կարող է հմայել մարդուն՝ ստիպելով վերջինիս կատարել իր կամքը: Նրան վնդելու համար կանչում են հատուկ մուլլայի, ով հմայված մարդու բերանում է դնում օրհնված հյուսքը և աղոթքներ կարդալով՝ դիմում Ալին: Նրանից խնդրում են հեռանալ հմայված մարմնից՝ փոխարենը վերցնելով նախապես առանձնացված այծին⁶:

Աֆղանստանի հազարաները հավատում են նաև այլ չար ու բարի ոգիների առկայությանը, որոնցից են դեվ-է փերիները և դեվ-է ֆարանդային, ինչպես նաև մի շարք պահապան ու մոզական պաշտպանիչ առարկաների⁷:

Հազարաների մոտ բավականին տարածում ունեն շիական սրբերի անունները, որոնցով հաճախ նրանք անվանակոչում են նորածնին:

⁶ Owtadolajam (Oftaadeh-Jam) M., A Sociological Study of Hazara Tribe in Balochistan: An Analysis of Socio-Cultural Change, University of Karachi, PhD dissertation (1976), Quetta, Hazaragi Academy, 2006, p. 243-247.

⁷ Кисляков Н., Першица А., Хазары, «Народы Передней Азии», М., 1957, с. 123-124.

Այսպես, երեխային անվանակոչելու համար հիմնական ուշադրություն է դարձվում ծննդյան օրվան, ամսվան և տարեթվին, որի ընթացքում հնարավոր է նշվեր որևէ կարևոր տոնական արարողություն, ինչին նվիրված էլ ընտրվում է երեխայի անունը: Այսպես, օրինակ, եթե երեխան ծնվել է ուրբաթ օրը, նրան անվանում են *"Jum'a Ali"*, *"Ali Jum'a"*, կամ եթե նա ծնվել է Ռամադան կամ Սաֆար ամիսներին, նրան կոչում են *"Ramazan Ali"*, *"Safar Mohammed"*, *"Eid Mohammed"* և այլն: Շիական սուրբ ընտանիքի հետ ունեցած հազարաների սերտ կապի շնորհիվ սրբերի անունները հաճախ են տրվում հազարա երեխաներին: Տղա երեխաների համար տարածված նման անուններից են *"Qulam Mohammed"*, *"Qulam Hossain"*, *"Qulam Ali"* անունները, որոնք բավականաչափ տարածված լինելու պատճառով երբեմն իրարից տարբերելու նպատակով նախքան անունը տրվում են որոշ մականուններ, օր. *"Surkh"* (կարմիր), *"Lang"* (կաղ), *"Qij"* (կույր), *"Xadim"* (ծառա), *"Faghir"* (աղքատ) և այլն: Աղջիկներին հիմնականում անվանակոչում են *"Fatima"*, *"Zahra"*, որոնք սբ. Մուհամմեդ մարգարեի աղջիկների անուններն են, ինչպես նաև *"Zainab"*, *"Ruqqaya"* հազրաթ Հոսեյնի աղջկա և քրոջ անուններով:

Մուսուլմանական աշխարհին յուրահատուկ մեկ բավականին կարևոր տոնակատարություն *"Aqeeqah"* (عقیقة), ևս նշում են հազարաները: Դրա ընթացքում տեղի է ունենում նորածին երեխայի մազերի կտրումը և նրա պատվին կազմակերպված զոհաբերությունը: Սովորաբար երկու ոչխար զոհաբերում են տղա երեխայի համար, և մեկ ոչխար՝ աղջիկ երեխայի համար: Այս տոնակատարության ժամանակ երեխայի ծնողները զոհաբերվող ոչխարի մսից չեն ուտում, իսկ մյուս հրավիրվածները պարտավոր են այնպես ուտել, որպեսզի ոսկորները չդիպչեն ատամներին: Հակառակ դեպքում, ըստ ժողովրդական հավատալիքների, դրանք կջարդվեն: Իսկ տոնակատարության վերջում զոհաբերված ոչխարների ոսկորները թաղում են հողի մեջ:

"Kamar bandi" (کمربندی *"գոտի կապելը"*) արարողությունը հազարաները նշում են տղա երեխայի մեկ ամսականից մինչև մեկ տարեկան հասակն ընկած ժամանակահատվածում: Ընտանիքի կողմից հարգված մի տարեց մարդ, աղոթքներ կարդալով, երեխային գոտի է հագցնում՝ այդպիսով օրհնելով նրան իր ապագա ողջ կյանքի համար: Այս տարեց մարդը երեխայի համար այլևս համարվում է *"Peerzada"*

(<պրսկ. 'پیرزاد" "ծերունի", "տարեց մարդ") : Քամար-բանդիից հետո մի քանի օր անց երեխայի հագուստը հեռացնում են տնից, իսկ երեխան պարտավորվում է իր չափահաս տարիքում Փիրզադային վճարել իր Ղոմսը՝ իր եկամուտի 1/5-րդ մասը: Այս սովորույթը Քվվեթայի հազարաներին անծանոթ է, սակայն այն լայնորեն տարածված է Խորասանի հազարաների շրջանում:

"Khatna" (<հազ. 'ختنه "թլպատում") արարողակարգը կատարվում է ժամանակակից հիվանդանոցներում՝ բժիշկների օգնությամբ: Այն անց են կացնում տղա երեխայի 6 տարին լրանալուն պես:

Հարսանեկան արարողակարգերը:

Հազարաներն ունեն ամուսնության հետ կապված մի շարք արարողակարգեր, որոնցից ամենակարևորներից է "Hina bandan" (<հազ. 'حينا بندن "հնա կապելը/դնել") արարողությունը, որը, ըստ ամենայնի, փոխառություն է պակիստանցիներից: Այն տեղի է ունենում հարսանիքից մեկ օր առաջ, որի ժամանակ տղան ձեռքին հինա է պահում, իսկ ընկերներն ու հարազատները, այն վերցնելով, շնորհավորում և բարեմաղթանքներ են հղում զույգին: Այս ընթացքում հարսնացուն ձեռքում հնարավորինս ամուր մի բուռ հինա է պահում, այնպես, որ տղան չկարողանա բացել: Եթե նա այնուամենայնիվ բացում է աղջկա ձեռքը, ապա ըստ Բալուչիսթանի հազարաների՝ ընտանիքում նա գերիրշխող դիրք կունենա, իսկ եթե ոչ՝ կինը կիրշխի ամուսնու վրա: Համաձայնության ու պայմանգրի կնքման (պրսկ. 'صع "ամուսնական պայմանագիր") արարողակարգն ու հարսանիքը նախկինում միասին էին նշում, սակայն Իրանի հազարաները այժմ աղդը ավելի շուտ են անցկացնում, որի հետ միաժամանակ տեղի է ունենում նաև "خواستہ بازی" /"Khasta Bazi" -ին՝ երկու կողմերի բարեկամների միմյանց հետ ծանոթությունը⁸:

Հարսնացուին նախքան հայրական տնից դուրս հանելը, ապագա այր ու կինն երեք անգամ պտտվում են հարսնացուի տան շուրջ, որով, ըստ հազարաների, ստանում են վերջինիս ծնողների օրհնությունն ու բարեմաղթանքները: Մինչ տնից դուրս գալը, փեսայի ընկերները

⁸ Owtadolajam (Oftaadeh-Jam) M., նշվ. աշխ., էջ 249-251:

ջանում են որևէ փոքրիկ իր գողանալ հարսնացուի տնից՝ համոզված լինելով, որ հարսնացուի իմաստությունը իր հետ կգնա նոր օջախ:

Արդեն ամուսնու տանը հարսնացուին ներկայացնում են ընտանիքի բոլոր անդամներին, որոնք, առաջին անգամ տեսնելով վերջինիս դեմքը, նրան նվերներ են տալիս ու շնորհավորում: Այս կարգը կոչվում է *“Roodidani”* (<պրսկ. *رو دیدنی* “դեմքը տեսնելը”):

Հազարաների մոտ տարածված են *“Pa Kushai”* կամ *“Pawazi”*, ինչպես նաև *“Khana Mubarak”* արարողակարգերը, որոնց ընթացքում տեղի է ունենում հարսնացուի ծանոթությունը իր ամուսնու ընկերների հետ: Հարսանիքից անմիջապես հետո հաջորդ օրը նորապսակների ընկերներն ու բարեկամները գնում են նորապսակներին շնորհավորելու, որը և կոչվում է *Խանա Մուբարաքին*, իսկ երեք օր անց նրանց են հրավիրում պաշտոնական ընթրիքի /Փա Քուշային/, որով հարսին հնարավորություն է ընձեռվում ծանոթանալ և մտերմանալ շրջապատի հետ⁹:

Աֆղանստանում բնակվող հազարաներից “չոր այմաք” ցեղերի մոտ ամուսնությունները տեղի են ունենում հիմնականում ցեղի անդամների՝ *“toyfa”* (<հազ.՝ “ցեղ”, “կլան”) միջև՝ ի տարբերություն Բալուչիսթանի հազարաների, որոնք իրենց աղջիկներին չեն ամուսնացնում իրենց ցեղի երիտասարդի հետ: “Չոր այմաքի” շրջանում տարածված բնույթ են կրում ոչ հարազատ քույրերի և եղբայրների միջամուսնական կապերը, որոնց ժամանակ ամուսնական “կալըմ”-ը քչացնում են կամ ընդհանրապես վերացնում: Մինչև բուն ամուսնական արարողակարգը, փեսայի ու հարսի հայրերը միմյանց հետ փոխանակվում են շալերով, որի ընթացքում տղայի հայրը շալի վրա դրված մի քիչ գումար է փոխանցում աղջկա հորը, որից հետո նախապես պատրաստված շաքարը բաժանում են ներկաների միջև: Այս արարողակարգը հայտնի է *“Kantyshkeni”* (<հազ.՝ “շաքարի բաժանում”) անվամբ¹⁰:

Հարսանիքից մոտ մեկ տարի առաջ նշում են *“Fatakhuni”*-ին (< հազ. “Ֆաթհայի կարդալը” < *“fatah”* “Ղուրանի առաջին գլուխը”), որի ժամանակ տեղի է ունենում կալըմի՝ աղջկա ու նրա ընտանիքին

⁹ Owtadolajam (Oftaadeh-Jam) M., նշվ. աշխ., էջ 251-252:

¹⁰ Кисляков Н., Першица А., նշվ. աշխ., էջ 121:

հատկացված գումարի որոշումը: Մրանից երեք օր անց տղայի կողմի իգական սեռի բարեկամները հարսի տուն են տանում սփռոցի մեջ փաթաթած քաղցր հաց և այն ներկաներին բաժանելով և կրկին հրաժարվելով թեյասիրությունից՝ խնդրում են նվազեցնել կալընը, որը, ևս մի քիչ սակարկվում է: Այս սովորույթը կոչվում է *“Surfayi riza”* (<հազ. *“համաձայնության սփռոց”*): Վերջին արարողակարգը թե հազարաների և թե նրանց հարևանությամբ ապրող ջամշիդների մոտ հանդիսանում է, այսպես կոչված, կանացի տոնակատարություն: Ֆատախունիի ժամանակ կանայք հավաքվում են ուշ երեկոյից սկսած, իսկ տղամարդիկ գալիս են միայն տոնակատարության բուն օրը:

Աֆղանստանի արևմտյան հատվածի հազարաների մոտ հարսանիքը, որ կոչվում է *“tuy”*, նշվում է ֆաթախունիից մեկ տարի անց: Կանայք հավաքվում են առանձին չոպպարներում և սկսում պարել թմբուկի /շամանական դափի/ ձայների ներքո, իսկ տղամարդիկ հավաքվում են գյուղի կենտրոնական հատվածում և հյուրասիրությունից հետո գրեթե ողջ գիշերվա ընթացքում պարում են, ձեռնամարտ բռնում և նայում դերասանների խաղերը: Վերջինս համարվում է հազարաների մոտ ժողովրդական թատրոնի ձևավորման վաղ օրինակներից մեկը: Հարսանիքի ընթացքում *“Luti”-ին* (<հազ. *لوطی “ծաղրածուն”*) և նրա մի քանի օգնականները, որոնք ցուցադրում են փոքր իմպրովիզային ներկայացումներ, ուր գլխավոր դերակատարությունը պատկանում է ծաղրածուին:

Հաջորդ օրվա առավոտյան տղամարդիկ կազմակերպում են ձիավարության մրցումներ: Հարուստ հարսանիքների ժամանակ հաղթողները մրցանակներ են ստանում՝ անասունների հոտ, հագուստ, գումար: Այնուհետև մեկ այլ հյուրասիրություն է կազմակերպվում, որից հետո հավաքված հյուրերը գնում են:

Հարսանիքի օրը հարսնացուին օգնում է հագնվել հարուստ, շատ երեխաներ ունեցող և “երջանիկ կին”: Այդ ընթացքում մեծ յուրտայում (վրանում) հավաքվում են մուլան, բարեկամները և հարգարժան հյուրերը: Հարսնացուից իմանալով իր *“վաքիլի”* (*وکیل “ներկայացուցիչ”*) անունը՝ մուլան երեք անգամ դիմում է նրան և փեսային՝ հարցնելով վերջիններիս համաձայնությունը: Այնուհետև աղոթք է կարդում և օրհնում փեսային: Վերջինիս տանում են հարսնացուի տան մոտ, ում առաջնորդում են համախոհներն ու

առջևում պարող կանայք: Փեսան հարսնացուին հանում է հայրական տնից, օգնում նստել ձիու կամ ուղտի վրա: Այդ ընթացքում նորապսակներին օրհնում են՝ նրանց վրա արծաթյա մետաղադրամներ, չամիչ և քաղցր թխվածքաբլիթներ նետելով:

Այրի կամ բաժանված կնոջ հետ ամուսնանալու դեպքում հարսանիք չեն կազմակերպում: Հազարաների մոտ տարածված սովորության համաձայն՝ այրին միանգամից դառնում ամուսնու փոքր եղբոր կինը: Եթե նա երեխաներ ունի, ապա ցանկության դեպքում կարող է այլևս չամուսնանալ և շարունակել ապրել իր երեխաների հետ ամուսնու եղբոր տանը: Ընտանիքում հազարա կինը ունի բավականին ցածր դիրք, թեպետ և տղամարդուց ավելի շատ է աշխատում: Նրանց ավելի քիչ ժառանգություն է հասնում, իսկ եթե նա ամուսնու մահից հետո կամենում է ամուսնանալ օտար տղամարդու հետ, ապա կինը զրկվում է նույնիսկ այդ փոքր ժառանգությունից, իսկ երեխաները մնում են ամուսնու հարազատների տանը¹¹:

Շիական օրենքներով թույլատրելի ժամանակավոր ամուսնությունը (*"Seeghah"*) գրեթե բացակայում է հազարա ժողովրդի մոտ: Եվ չնայած նրան, որ իսլամը ներառում է բազմակնության գաղափարը, նրանք բացառում են այն, և համաձայն հազարաների՝ հարգալից վերաբերմունք են ցուցաբերում իրենց կանանց ու աղջիկների նկատմամբ:

Հուղարկավորման արարողակարգերը

Հազարաների մոտ հուղարկավորումը և մահացյալի դին հողին են հանձնում շիական օրենքներին համապատասխան: Ապա գերեզմանից վերադառնալով մահացյալի տուն՝ նրանք պարտադիր անցնում են խնկի և այլ անուշաբույր խոտաբույսերի ծխի միջով, ինչով համարվում է, որ նրանք մաքրվում են գերեզմանի չար ուժերից: Եվ միայն դրանից հետո է նրանց թույլատրվում անցնել տան օջախի շեմով: Հատկանշական է, որ նման ծիսակատարություն էին անում նաև Չինգիսխանի ժամանակներում, երբ նրա դեղին վրանի երկու կողմում տեղադրված սյուների վրա շամանները մշտապես վառ էին պահում կրակը, և յուրաքանչյուր ոք, մինչ վրանը մտնելը, անցնելով սյուների

¹¹ Кисляков Н., Першица А., նշվ. աշխ., էջ 121-122:

միջով, մաքրվում է չար ուժերից ու մտքերից և նոր միայն հայցում Մեծն Խանի ուշադրությանը:

Հուդարկավորումից հետո տեղի է ունենում *“Sar-e gileem shishto”* (png. سر گيليم شيشته < “գորգի վրա նստած”) արարողակարգը, որի ժամանակ մահացյալի ավագ որդին երեք օր շարունակ նստած է մնում հատուկ գորգի վրա, իսկ նրա հարազատներն ու բարեկամները վառված մոմերով մոտենում են նրան, հայտնում իրենց ցավակցությունները և Սուրբ Գրքից աղոթքներ արտասանում: Եթե ցավակցության են գալիս կանայք, գորգի վրա նստում է իգական սեռի ներկայացուցիչ՝ կինը, մայրը կամ աղջիկը: Ընտանիքում արական սեռի բացակայության պարագայում գորգի վրա նստում է ամենամոտ բարեկամներից որևէ այլ տղա: Երրորդ օրվա երեկոյան տոհմի կամ ցեղի մեծամեծերից մեկը մոտենում է գորգին նստածին, հայտնում իր ցավակցությունները և խորհուրդ տալիս վերադառնալ ներկայիս կյանք՝ հաշտվելով Ամենաբարձյալի կամքի հետ:

Ցավակցության եկած հյուրերին հազարաները միայն մեկ բաժակ թեյ են մատուցում՝ ի տարբերություն հնդկական և պակիստանյան սովորույթներին, որոնք մի ամբողջ ճաշկերույթ են կազմակերպում այս կապակցությամբ: Մահացյալի ընտանիքի համար այս երեք օրվա ընթացքում ուտիք են պատրաստում մոտ բարեկամներն ու հարևանները, ինչը հազարաները կոչում են نان عاقلی *“nan-e agheli”* կամ *“zarkhor”* (պրսկ. < “ճիշտ, խելացի հաց”): Մահացյալի 7-րդ, 10-րդ և 40-րդ օրերին կազմակերպվում է Ղուրանի ընթերցանություն՝ ի պաշտպանություն մահացյալի հոգու անվտանգության: Յոթերորդ օրը բարեկամների ու հարևանների հետ միասին գնում են գերեզմանոց, որտեղ նրանց մատուցվում է կարագով հաց, որոշ դեպքերում նաև հալվա կամ այլ քաղցրավենիք, որոնք բաժանում են տեղի աղքատներին: Շատ դեպքերում արդեն քաղցրավենիքի, իսկ երբեմն նաև հագուստի փոխարեն գումար են տալիս¹²:

Վերը նշված հիմնական սոցիալական ինստիտուտների նկարագրությունը ցույց է տալիս, որ հազարա ժողովուրդը, դարեր շարունակ ապրելով այլ ազգի ներկայացուցիչների հարևանությամբ, վերցրել է այդ ազգերին ու բնակավայրերին բնորոշ ավանդություններն

¹² Owtadolajam (Oftaadeh-Jam) M., նշվ. աշխ., էջ 273-279:

ու սովորությունները: Այնուամենայնիվ, նրա սոցիալական նկարագրի մեջ դեռևս արտացոլվում են մոնղոլական որոշ արարողակարգերի ու սովորույթների տարրեր, որոնք ցույց են տալիս նրանց նախնիների հետ ունեցած սերտ կապը: Հատկանշական է, որ ներկայիս հազարաների սոցիալական ինստիտուտները կառուցված են իսլամական մշակույթին հատուկ ոգով, սակայն, թերևս դեռ չկան կատարված լուրջ ուսումնասիրություններ նրանց տարբեր ազգերից ունեցած մշակութային փոխառությունների վերաբերյալ:

KARAPETYAN VARSEN

(YSU)

THE SOCIAL CHARACTERISTIC OF HAZARA PEOPLE (THE SOCIAL STRUCTURE AND RITUALS)

Hazaras are Mongolian faces and Iranian speaking people, who live in the Central part of Afghanistan, Pakistan, Iran and other western countries.

All their culture is based on the Islamic conception of the word, which has its reflection in the formation of social institutes and social orders.

“The Social Characteristic of Hazara People” comprises the general nature of social classes and social rituals, such as marriage, birth of baby, funeral and other ceremonies connected with them, and also there is talking about same national believes and rituals.